

DÉL-TIROL: MULTIKULTURÁLIS TARTOMÁNY?

E GY TÖBBNYELVŰ TÁRADALOM PROBLÉMÁIT és perspektíváit igyekszem bemutatni az alábbiakban. A probléma illusztrálására a legszerencsésebb, ha egy helyi napilap jellemző tudósítását idézem. „A Brixenben működő művelődés-tudományi kar az olasz Società Italiana di Pedagogia (SIPED)-val együttműködve 1998. szeptember 11–12-én rendezte az első tudományos tanácskozását. Ennek célja többek között az volt, hogy új képzési modelleket dolgozzon ki, és bemutassa a kart. A tanácskozást követő sajtókonferencián Bruno Hosp, a tartományi tanács tagja megállapította, hogy a tanácskozás majdnem kizárólag olaszul folyt, bár minden olasz felszólalást németre is tolmácsoltak. Hosp szerint a német nyelv »nem volt kellő mértékben jelen, mivel 18 professzor olaszul tartotta az előadását és csak 3 hangzott el németül, a 6 olasz munkacsoport mellett csak 1 német nyelvű működött.« Hosp szerint nem valósult meg a művelődéstudományi kar alapötlete, hogy »hidat építsen észak és dél között« és ezzel mindkét kultúrát méltóan elismerje... Hops úgy látja, hogy a három nyelvű egyetem már a kezdet kezdetén »a közvélemény előtt hitelét veszítette, és így léte értelmetlennek tűnik«. A kar vezetőitől »több érzéket, politikai és etnikai felelősségtudatot« várt volna el... Azonban el kell ismerni, hogy az aránytalanságnak egyszerű a magyarázata, a két nappól az első napon kizárólag az olasz tanárok és óvónők képzésének reformjáról volt szó, ahol értelemszerűen az olasz docensek referáltak.” (*Die Neue Südtiroler Tageszeitung*, 1998. október 13.)

Feltehetjük az a kérdést, hogy Dél-Tirol valójában multikulturális tartomány-e? Az mindenképpen igaz, hogy több etnikumú. 1998-ban a tartománynak 459 687 lakosa volt. Az 1991-es utolsó népszámlálás szerint 68,27% német anyanyelvű, 27,42% olasz és 4,30% ladinul beszélő népesség élt itt (1. táblázat).

1. TÁBLA

A népesség nyelvi megoszlása az 1991-es népszámlálás szerint

Nyelvek	Fő	%	1981-es (%)
Olasz	116 914	27,42	29,38
Német	281 807	68,27	66,40
Ladin	17 764	4,30	4,21
Összesen	412 755	100,0	100,0

Forrás: *ASTAT*, 1999.

Az utóbbi években Bozen tartományban a külföldiek száma folyamatosan nő. Ennek elsősorban az a magyarázata, hogy Dél-Tirolban különböző szakmákban nagy a munkaerőhiány, ilyen terület például mezőgazdaság vagy a vendéglátóipar. Míg 1990-ben 5099 külföldi tartózkodott a tartományban, ami az össznépesség 1,2%-át adta, addig 1998-ban már 11 622-en voltak, az arányuk 2,5%-ra emelkedett (2. táblázat).

2. TÁBLA

Dél-Tirolban letelepedett külföldiek népességhez viszonyított száma és aránya, 1990–1998

Letelepedett külföldi	1990	1995	1998
népesség száma	438 918	451 563	459 687
népesség aránya	1,2	1,8	2,5

Forrás: *ASTAT, 1999a.*

Azonban a külföldieknek nem csak az arányuk növekedett: míg a külföldiek 1988-ban 65 országból származtak, addig 1998-ban már 92 országból érkeztek. Nagy részük – szám szerint 73,8% – szabályos munkavállalási engedéllyel tartózkodott Dél-Tirolban. 12,2%-uk családi kapcsolataik révén került ide, 11,7%-uknak ez lett választott hazája (legalább is ezt jelölték meg itt tartózkodásuk indokául a kérdőívben), a menekültek száma elenyésző, 0,1%.

Tehát mindenképpen elmondható, hogy Dél-Tirol többnemzetiségű tartomány. De egyedül az a tény, hogy közös területen több anyanyelvű lakosság él, még nem jelenti azt, hogy valóban multikulturális tartomány Dél-Tirol. A multikulturalizmus ennél sokkal többet jelent, azt jelenti, hogy azonos területen élő etnikai csoportok kölcsönösen elismerik és tiszteletben tartják egymás kultúráját, a kultúrák és az emberek között kapcsolatok létesülnek, amiből mindegyik fél kölcsönösen profitál. A multikulturalizmusnak ötvöznie kellene a regionális és a lokális érdekeket az univerzalizmust és a partikularizmust. Egyrészt a társadalomnak az egyenlőség, szabadság és szolidaritás általános alapelvei felé kellene közelítenie, másrészt képesnek kellene lennie a másság elfogadására is. Ez azt jelenti, hogy a társadalom minden polgárának meghatározott alapértékeket kell elismernie, el kéne viselnie az egyének és a különböző csoportok (etnikai, szociális, kulturális) szemléletmód és életstílusbeli különbözőségét.

A multikulturalizmus ebben az értelemben csak erős demokratikus politikai berendezkedés alapjain valósulhat meg. Mindíg fenn áll a veszélye a nemzetiségi konfliktusoknak olyan területen, ahol több nemzetiség él együtt. Ezért fontos multikulturalizmus, így a nemzetiségek, a csoportok számolnak egymás létevel, és kölcsönösen részt vesznek egymás életében, ezzel csökkentik az etnikai feszültségeket és lehetőség nyílik a csoportok közötti bizalomépítő intézkedésekre, illetve ezek az intézkedések elérik a céljukat. A multikulturalizmusban jelen vannak olyan fogalmak, mint a sokszínűség, dinamikus több pólusú struktúra, önkritika, fejlődőképesség, kultúrán belüli és kultúrák közötti kapcsolatok és tapasztalatok cseréje, de ide tartozik még a kulturális részvétel a „másik” csoport életében.

A multikulturalizmus esetében a kultúrák demokratizmusáról is beszélhetünk, amelybe minden kultúra a saját örökségét és értékeit beleviszi. A kultúra demokratizmus a azt jelenti, hogy minden résztvevő kultúra a többiek rendelkezésre bocsátja legjobb hagyományait és termékeit, ezeket egymással kicseréli, így ezt nevezhetjük az interkulturalitás fogalmának is. A csere feltételeinek mindenesetre az egyenlőség elvén kell alapulnia, ha nem így történik akkor dekuluralizációról kell beszélni.

Tehát amikor a multikulturalizmus meghatározásánál a hangsúlyt a kölcsönösségre, egymás kultúrájában való részvételre helyezzük, megállapíthatjuk, hogy Dél-Tirolban az egyenlőségen alapuló kultúracseré elve nem valósul meg, tehát a társadalom a multikulturalizmustól még nagyon távol van. Különösen sérül a kultúrák kölcsönös elismerése, mivel Dél-Tirolban a kulturális sokszínűséget nem a gazdagodás forrásának tekintik, hanem fenyegetettségnek, veszélynek érzik, mint ahogy ezt a későbbi példából még látni fogjuk.

Létezik egy úgynevezett „együttélési csomag”, amely az együttélés alapelveit tartalmazza, ez az olasz állam és Dél-Tirol Néppárt megegyezésével jött létre, de a megállapodásban közreműködött az osztrák kormány is. Ez a csomag garantálja Dél-Tirolban a széles körű területi és kisebbségi önkormányzatot, a tartományi és helyi vezető testület hatáskörét, és biztosítja annak gazdasági fedezetét. A csomag anyagi feltételeinek biztosítása, a pénzügyi fedezet 1972 és 1992 között rendelkezésre állt. A gondosan kidolgozott alapelvek és törvények szigorú betartása mindenesetre nem a multikulturális együttélés szép eszméjének a kifejezése volt, hanem egy adminisztratív, bürokratikus elveken alapuló logika szerinti autonómia létrejötte, a német és a ladinul beszélő kisebbség védelme és a helyi önkormányzati hatáskörnek maximális megerősítése és biztosítása volt. Később erre a „csomagra” épült a 2. autonómiai törvény. Ez arra szolgált, hogy a német nemzetiség megerősödjön, de leginkább arra használták, hogy az olaszul beszélő elitet visszaszorítsák, és így ez az etnikai visszahódítás eszközüvé vált. Úgy értelmezték, mint az etnikai elkülönülés védőbástyáját, ezért a megállapodás törvényei a többnyelvű, multikulturális társadalom elleni hatottak.

Az európai parlament zöld párti tagja, Alexander Langer (1946–95) a csomagról mint olyan egyezményről beszélt, amiben ugyan „a kompromisszum, a demokrácia és a szabadság tükröződik, de leginkább a hivatali szemlélet jut kifejezésre és a sokszínűséggel ellentétben mégis inkább egységesítésre törekszik” (Langer 1996). Minél inkább érvényre jut a kisebbség védelme a többség ellenében, az etnikai szétválasztás logikáját annál szigorúbban kell keresztül vinni.

Ugyanakkor a német és a ladinul beszélő népesség körében a szembenállás és teljes elkülönülés évei után megnőtt az esélyük a helyzet stabilizálására, ezzel egyidőben megerősödött a népi, nemzeti politizálás és gondolkodásmód. Ennek hatására a tartományban úgynevezett „visszanemzetiségiesedési” folyamatot indult el.

Az alapszerződés szellemében, a törvények alapján mindhárom nyelvcsoporthoz a saját területére, mintegy rezervátumba húzódtott vissza, ez nem csak területi, hanem kulturális, etnikai elkülönülést is jelent. A nemzetiségek csak a pontosan kijelölt hivatalos csatornákon keresztül kommunikálnak egymással. A nemzeti érzések megerősödése, a népi, nemzeti politizálás szemmel láthatólag mindhárom népcsoportnál kife-

jezésre jut azáltal, hogy etnikailag homogén pártokba szerveződnek. A néesség etnikai közösségbe húzódott vissza, amelyeket ősi családi és törzsi struktúra jellemez. Ennek a következménye, hogy a dél-tiroli társadalom egymástól elkülönült altársadalmakra bomlik szét, a megállapodás alapján felülről kialakított szabályai szigorúak, a határai merevek, lehetetlenné teszik, sokszor megtiltják a kapcsolatteremtést a különböző csoportok között, éppen azt a lehetőséget, amely tompíthatná ezt a nagyfokú elkülönülést.

* *

A dél-tiroli társadalom etnikai választóvonalak szerinti szétválasztása az egész társadalmat, politikai adminisztrációt áthatja, a szerteágazó alrendszeivel együtt. Ez már rögtön a politikai rendszer csúcsán elkezdődik. Dél-Tirolban a politikai pártok etnikai alapon szerveződnek. A dél-tiroli tartományi gyűlésben a hat tisztán olasz nyelvű párt mellett három német és egy ladin etnikai párt képviselteti magát. Csak a Zöld Alternatívok képviselnek olyan politikai erőt, amely nem etnikai alapon szerveződik. Dél-Tirolban két elkülönült etnikai alapú politikai küzdőtérrel beszélhetünk, ami azt jelenti, hogy a német nyelvű pártok nem veszik fel a versenyt az olaszul beszélő pártokkal, megmaradnak a saját zárt közösségükben, és egymással versenyeznek a hataloméért, ez az olaszokra is igaz. A ladinok sikerült kihasználni a választások etnikai alapon való felosztásának előnyeit, saját pártjuk 1994 óta tagja a helyi tartományi gyűlésnek, a ladinok előzőleg hagyományosan a két legerősebb pártot: az SVP-t vagy olasz kereszténydemokrata pártot támogatták. Mindezek a politikában azt jelentik, hogy legtöbbször nem a politikai meggyőződés, hanem az etnikai hovatartozás számít a szavazásnál. (3. táblázat)

3. TÁBLA

A dél-tiroli tartományi gyűlés nyelvek szerinti megoszlása (36 mandátum) az 1999. november 22-i választások alapján

	Német	Olasz	Ladin
Dél-Tiroli Néppárt (SVP)	21	Alleanza Nazionale (AN)	3
Dél-Tiroli Unió	2	Zöld Alternatíva Frakció	1
Zöld Alternatíva Frakció	1	Forza Italia CCD	1
Liberálisok	1	Közép Jobb Párt (Progetto Centrosinistra)	1
		Popolari - Alto Adige Domani	1
		Unitalia/Movimento Sociale Fiamma Tricolore	1
		Il Centro	1
Együtt	25	9	1

Forrás: Südtirol Handbuch 1999.

Ennek a pártpolitikai etnikai csoportosulásnak messzemenő következménye az, hogy a pártok nem a hagyományos pártideológiákat, hanem etnikai érdekeket képviselnek. Így váltak Dél-Tirolban a tartományi választások etnikai választóvonalakká. A külső fenyegetések megszűnésének ellenére a német és a ladini kisebbség tudatában

az elkülönülés áll, az eseményeket, a tartomány és a saját ügyeiket etnikai alapon kezelik, alapelvük: előbb mi és csak utána a többiek, a többi nemzetiség. Mindkét etnikumot arra ösztönzik a nemzetiségi feszültségek, hogy politikai szekértáborokba szerveződjenek, erősen összetartsanak. Ez különösen a német nyelvű Dél-Tiroli Néppártra (SVP) és az olasz Alleanza Nazionale-ra (AN) érvényes, az AN Dél-Tirolban az SVP etnikai gyűjtőpárt modelljét másolja. Érzékenyen kezelik a vándorlási politikát, itt az egyes elkülönült lakóközterekben a körültekintés és mértékletesség érvényesül, figyelnek arra, hogy ne változzon meg az etnikai összetétel. Mind e mellett elmondhatjuk, hogy az elmúlt években a nemzetiségek közötti viszony normalizálódott, csökkentek a feszültségek.

A nemzetiségek szigorú elkülönítése, hézagmentes szétválasztása viszont nem engedi tovább csökkenni az etnikai feszültségeket. Az elkülönülés kifejeződik az intézményrendszer szétválasztásában is, és ennek folytatása a mindennapi életben is megtalálható. Egymás mellett él a teljesen szétválasztott iskola és képzési rendszer az óvodától főiskoláig, természetesen ez alapján működik a pedagógusképzés is. A különböző nyelvű iskolák közötti érintkezéseket korlátozzák, sokszor tiltják. Olyan esetben, amikor a német és olasz iskola egymás mellett, esetleg egy épületben van, az óráközi szüneteket is eltérő időpontban határozzák meg, hogy megakadályozzák a két népcsoport érintkezését. Még a könyvtárak is etnikai alapon nyújtják szolgáltatásaikat, a legtöbb községben külön könyvtárak működnek nemzetiségi alapon. Létezik már központi német tartományi könyvtár, most állítják fel az olasz könyvtárat.

Etnikai alapon szerveződnek a kulturális egyesületek és kultúrházak, szétválnak a lakótömbök és közösségek, de még az öregek otthona is. Működik munkások német katolikus szövetsége (KVW) és ennek az ellenpárja, az olasz „Associazione cattolica lavoratori italiani” (ACLI). Még ha előfordul együttműködés a két alapjában azonos szervezet között, akkor is csak a szétválasztott szervezeteken, azok vezetőségén keresztül valósul meg. Két mentőszolgálat dolgozik, a vöröskeresztes olasz és a fehérkeresztes német. Még hegymászó szövetségből is kettő működik, a német „Alpenvereine Südtirol” és az olasz „Club alpino italiano”. A vöröskeresztes segélyszolgálat is etnikai alapon oszlik meg.

A médiák is nemzetiségek szerint külön-külön tudósítanak az eseményekről (vö. Pallaver 1997). Az az általános elv, hogy mindegyik nemzetiség médiája a saját csoportjáról ad tájékoztatást, a másik népcsoporttal csak nagyon keveset foglalkozik. Ezáltal a nemzetiségek nem vesznek részt a másik életében, és így a mindkét oldalon meglevő előítéleteket a médiumok is tovább erősítik.

Feltűnő, hogy nincsenek etnikai határok azoknál a foglalkozási csoportoknál, amelyeknek nagy a társadalmi presztízse. Az etnikumok felett szerveződtek az ügyvédi munkaközösségek, az orvosi, újságírói, ipari, építész kamarák és egyesületek. Ezeknek a szervezeteknek vezető tisztségviselőit a nemzetiségek között rotációs elven választják meg.

Más a helyzet a munkásoknál. A három hagyományos szakszervezet mellett (AGB/CGIL, SFGB/CISL és SGK/UIIL) minden nemzetiség képviselve van, de 1964 óta létezik az etnikai alapon szerveződött tisztán német Autonóm Dél-Tiroli Szakszervezeti Szövetség (ASGB).

Ez az etnikai alapú felosztás természetesen a pénzek elosztásánál is érvényesül, a költségvetési kiadásnál az etnikai irányelv szerinti képviseleti arányt követik. A köztisztviselői állások felosztásánál figyelembe veszik az egyes népcsoportok számarányát, ugyanis a 10 évenkénti népszámlálás alapján felmért nemzetiségi összetétel alapján osztják szét a fontosabb hivatalokat. Ez megint csak a nyelvi hovatartozás szerinti megkülönböztetést erősíti.

A nyelveket hivatalosan nem különböztetik meg hátrányosan. De negatívum, hogy a nyelvi hovatartozással együtt szubjektív jogok is járnak, ilyen pl. a köztisztviselői állás. Az államilag támogatott lakások elosztásánál – akár még a szociális helyzet rovására is –, az etnikai irányelv érvényesül, csakúgy, mint az ösztöndíjaknál, a kulturális támogatásoknál. Az egészségügyben a vezető állásokat az etnikai képviseleti arányoknak megfelelően osztják el. Mindenütt ügyelnek arra, hogy a többségi nyelvcsoporthoz töltse be a legtöbb vezető állást. A dél-tiroli tartományi levéltárban is érvényesül a képviseleti arány, még a vasútnál is a németül beszélők töltik be a vezető állásokat. A legtöbb helyen az olaszul beszélő dél-tiroliak csak beosztott állásokban dolgozhatnak. Ennél fogva a képviseleti arány nem pusztán szám, hanem kemény politika; lehetőség hogy a közjavakat az egyes nemzetiségek között szétosszák.

Claus Gatterer (1924–1984) újságíró és történész, akinek jó érzéke volt a nemzeti kérdésekhez, a képviseleti arányról egyszer ezt írta: „Engem a dél-tiroli gyakorlatban nem a nemzetiség szerinti nyilvántartás zavar, hanem ennek a következménye, hogy a nemzetiségek szerinti képviseleti arányt a legtöbb területen mereven alkalmazzák, ez nagyon sok polgárt arra kényszerít, hogy egzisztenciális okokból a népszámláláson hazudjon, saját identitását megtagadva azért, hogy a karrierjét el ne rontsa.” (*Gatterer 1972*). Ezért van kulcsszerepe a népszámlálásoknak, ekkor történik meg a nemzetiségek arányának meghatározása, és ebből következik a későbbi politikai-gazdasági erejük, ennek következtében minden népszámlálás harc, megküzdnek a közösségek minden német, olasz és ladin „lélekért”, a népszámlálás etnikai mozgósítássá alacsonyodik. A népszámlálásokat megelőző éles harc az etnikai elkülönülés döntő pillanata.

* *

Az autonómiai megállapodás hivatalosan három nyelvet ismer el, és minden mászt kizár. Dél-Tirolban körülbelül 13% a vegyes házasságok aránya. Az ezekből született gyerekeknek nincs joguk, hogy kettős identitásúnak vallják magukat, valamelyik nemzetiséghez be kell sorolniuk. Ugyanez érvényes a Dél-Tirolban élő külföldi származásúakra is, hiszen például dánok, afrikaiak és amerikaiak is élnek itt. Ők arra vannak kényszerítve, hogy a 3 nyelv valamelyikéhez sorolják magukat. Az, aki nem német, olasz vagy ladin, joga van a három csoport közül az egyikhez tartozónak vallani magát és ezzel jogot szerez. Az autonómiai szabályzat erősen korlátozza az esélyegyenlőség elvét és megnehezíti a társadalmi fejlődést.

Mivel az egyénnek nagyobbak a gazdasági lehetőségei, ha a legnagyobb nyelvcsoporthoz sorolja magát, a kisebbséghez tartozás hátrányt jelent. Ezért az a tendencia, hogy a kérdéses nemzetiségűek, a vegyes házasságban születettek mindinkább a németekhez sorolják magukat, az 1991-es népszámlálás óta nyilvánvaló. Ekkor a kérdé-

ses és nem a három nemzetiségből származó dél-tiroliak a következő arányban választottak nemzetiséget: (4. táblázat)

4. TÁBLA

A nyelvi hovatartozás az 1991-es népszámlálás alapján

Nyelvi hovatartozás	Fő	%
Olasz	3 730	36,95
Német	5 696	56,42
Ladin	670	6,64

Forrás: ASTAT 1999a, 15

Tehát 56,42%-uk németnek, 36,95%-uk olasznak, és csak 6,64%-uk vallotta magát ladinnak. Ha még a vegyes házasságból születetteket is ide vesszük, kiderül, hogy a legerősebb vonzása a német nemzetiségnek van, ez jár a legtöbb – főleg egzisztenciális – jogokkal.

A szigorú nyelvi hovatartozás és a nemzetiségi képviselési arány jogi és politikai alapja a párhuzamos etnikai társadalmak fennmaradásának, amelynek átjárhatóságát mesterségesen akadályozzák. Ez egy olyan többnemzetiségű társadalom, ahol a személyek nyelvtudásának alapján osztják szét az állásokat, biztosítják a szociális támogatást, ez alapján lehet bizonyos politikai jogokat gyakorolni, de ez kényszert szül és összefonódásokat tesz lehetővé. Amíg érvénybe nem lépett a II. autonómia törvény (1972), az autonómia csupán papíron érvényesült. Évtizedes küzdelmek, feszültségek után, ahol nem voltak ritkák a terrortámadások és halálos áldozatok (*Baumgartner & Mayr & Mumelter 1992*), végül elviselhető kompromisszum született Róma, Bozen és Bécs között. Ezzel elhárult a politikai akadály az új autonómiai bevezetése előtt, megszűntek a nyílt összeütközések, azonban figyelembe kell venni, hogy ezt a kompromisszumot felül irányították. A közvetlen végrehajtói hatalom Rómából Bozenbe került. A dél-tiroli konfliktus békés megoldása az intenzív diplomáciai tevékenység eredménye, ami a civil társadalom felvilágosult részét mindinkább arra készítette, hogy a nemzetiségek közötti együttműködés jogi kereteit kidolgozta, továbbfejlesztették az autonómia koncepcióját és ez lehetővé tette a nemzetiségek közötti békés egymás mellett élést. Az együttműködés szükségszerűen a nemzetiségek együttélésének központi kérdésévé vált, mivel az autonómiai alapszabályban rögzített hivatalos etnikai szétválasztás fékezte a nemzetiségek közötti közeledést és együttműködést.

A németül és ladinul beszélő népesség konszolidációja óta, ami a 2. autonómiai alapszabály átalakulásával következett be, állandóan növekszik az elégedetlenség az etnikai szétválasztással szemben. Különösen a civil társadalom felvilágosult része próbált meg hidat építeni a nemzetiségek között. Már a 60-as évek végétől történtek próbálkozások a hivatalos gátak szisztematikus leépítésére. Ez a kísérlet mindenekelőtt a hivatalos intézményrendszereken kívül és néhány államigazgatási területen valósult meg. Egyéni és kisközösségi kezdeményezésekből indult a kísérlet egy multikulturális társadalom kialakítására, amelyik a többnyelvű együttélést demokratikus értéknek tekinti. Ezek az úgynevezett „interetnikus” vagyis etnikumok közötti kez-

deményezések szociális, kulturális és néhány gazdasági területen valósulnak meg. Ez lehet talán az alapja egy többnyelvű, együttműködésen és közös részvételen nyugvó civil társadalomnak, amely reményeink szerint lassan megvalósul Dél-Tirolban.

* *

A hetvenes évek óta növekvő feszültséggel és konfliktusokkal terhelt viszony áll fenn a hivatalok és a civil társadalom között: a *status quo* fenntartása és az etnikai szétválasztás az egyik oldalon, a hivatalos gátak lebontása, együttműködés és egy multikulturális társadalomhoz vezető lépések megtétele a másikon.

A nemzetiségek közötti közeledés legfőbb feltétele a másik nyelvének ismerete. Az 1991-es felmérés adatok alapján világossá vált, hogy a másik tartományi nyelv ismerete erősen függ a kortól és a képzettségtől. Az olasz anyanyelvűek 67%-a, a német anyanyelvűek 90%-a megérti vagy használja a másik nyelvet, a ladinoknál ez az arány még magasabb. Az újabb adatok tanulmányozása arra is rávilágít, hogy a másik tartományi nyelv ismerete generációról generációra erősödik, a német anyanyelvű dél-tiroliak kétnyelvűsége 25 és 40 év között a legkifejezettebb, amíg ez az olaszoknál 18 és 24 éveseknél a legjellemzőbb (*Fondazione Censis 1997*). Ez arra utal, hogy az elmúlt években a németül beszélő fiatal dél-tiroliak körében az olasz nyelvtudás illetve a nyelv jelentősége kissé csökkent, míg az olaszul beszélők körében ez nem történt meg. Mivel a jelenleg működő rendszer alapján a két (esetleg mindhárom) nyelv ismerete a hivatali állások betöltésénél előnyt jelent, ezért a második tartományi nyelv megtanulása inkább csak kényszer, mivel ez a hivatali karrier előfeltétele, és nem kulturális-társadalmi szükségletként jelentkezik, ugyanakkor előfeltétele a nemzetiségek közötti intenzív kommunikációnak és együttműködésnek.

Az elmúlt években, évtizedekben kialakult egyfajta reakció az etnikai szétválasztásra, amit – részben hivatalosan – a pártok intézményes kereteiken belül igyekeztek szétfeszíteni, részben bizonyos polgári kezdeményesések próbálkoztak ezen felül emelkedni. A nyelvi határokon túlmutató struktúrát építenek fel a szakszervezetek. Sikeresek voltak a közös törekvések az ökológia és a környezetvédelem területén, valamint a civil polgárjogok megvédésében. Tehát azok a közös próbálkozások nyúlnak túl az etnikai elválasztó vonalakon, amelyek nem a formális, hanem az informális politikai területekhez sorolhatók. Siegfried Baur, Irma von Guggenberg és Dietmar Larcher megpróbálták ezeket a nemzetiségen túlmutató szervezeteket, egyesületeket és mozgalmakat rendszerezni. (5. táblázat)

Dél-Tirolban az utóbbi időben sok nemzetiségeket átölelő kezdeményezés történt. A legkevésbé probléma és legkisebb súrlódás a szociális segélynyújtás területén van, különösen a szerteágazó segítő és önszervező szervezeteknél (drog, alkohol, lelki segélyszolgálat stb.). Mindenek előtt az egyháznak sikerült áttörnie az etnikai korlátokat, a dél-tiroli egyház alapvetően a népek közötti együttműködés politikáját folytatja. Ugyanez jellemzi a tudományos területet, de kevésbé vonatkozik a kultúra területére.

A civil társadalom részéről történő nyomás összekapcsolódik a politikában mindkét félnél jelentkező pragmatikus megfontolásokkal, egyes politikusok, hogy népszerűek maradjanak, és hogy megtartsák a pártok a vezető pozíciójukat, egyre jobban

hangoztatják az etnikumok feletti együttműködés fontosságát. A német és olasz nyelvű iskolarendszer szigorú elkülönülése ellenére mégis van ma egy többnyelvű Egészségügyi Főiskola és többnyelvű Vendéglátóipari Főiskola. Ugyanez a logika érvényesült 1997-ben, amikor a háromnyelvű Közgazdaságtudományi Egyetemet alapították Bozenben. Ezenkívül nemzetiségtől független a „Foglalkoztatási Intézet” [Istituto per la promozione dei Lavoratori] (AFI/IPL) és a tartományi kormányzat által alapított „Női Esélyegyenlőség Bizottság/Comitato per le pari opportunita delle donne”.

5. TÁBLA

Nemzetiségen túlmutató szervezetek, egyesületek és mozgalmak

Etnopolitikai pozíciók	interetnikus nyitás	együttműködési akciók, interetnikumú szövetségek, interetnikumú együttműködések, szolidaritás	etnikai semlegesség, tolerancia, közömbösség
Szinterek és szereplők			
NGOs (nem kormányzati szervezetek) = tisztán polgári-demokratikus mozgalmak és kezdeményezések, politikán kívüli, civil társadalom	anya- és gyerek-központ, ifjúsági centrum	nyelvi egyesület Scambiovacanze, BZ 1999 (kétnyelvű havilap)	önkéntes segítség és önszervező csoportok szociális területen „zB. Il nostro spazio” [Egy hely számunkra]
GONGOs: (kormányzati és nem kormányzati szervezetek) = polgári demokratikus mozgalmak és kezdeményezések részben nyilvános anyagi támogatással	minden nemzetiségből gyerekek számára nyaraltatás a tengernél, olasz egyház-kerületi segítségnyújtó szervezet (O.D.A.R)	iskolai osztályok közötti baráti szövetség, Dél-Tiroli Főiskolai Diák Partnerség/Dél-Tiroli Egyetemi Diákok Szövetsége (SH/ASUS)	Celig-i filmművészeti iskola, Gyermek és Szabadidő Egyesület (VKE), Szociális Bajtársi Szövetség
GOs (kormányzati szervezetek) = nyilvános közigazgatás, hivatalos jogi szervezetek	iskolák és óvodák, amelyek a másik nyelvű gyerekeket is felveszik, gyerekek nyaraltatása - State Ragazzi	Családi tanácsadó „lilith” (Meran), kétnyelvű Egészségügyi Szakiskola (Bozen)	Iparkamarák, Kereskedelmi kamarák, Gazdasági Intézet (VFI), Munkasegítő Intézet (AFI), Közgazdaságtudományi egyetem (Bozen)

A civil társadalom nyomása nélkül ilyen intézmények létrejötte nem lett volna lehetséges. De ezen első nemzetiség feletti intézmények létrejöttével ne ringassuk magunkat abba a hamis illúzióba, hogy az etnikai szétválasztás ma már a politikai múlthoz tartozik.

A politikai nyitás nyilvánvalóan ott következik be, ahol az uralkodó politikai osztály véleménye szerint nem szükséges a feltétlen etnikai lojalitás és az etnikai birtokviszonyok sincsenek veszélyben. Ebből nyilvánvalóan ki kell zárni minden olyan területet, ahol az etnikai lojalitást fenn kell tartani, különösen az iskolákban és a népi kultúra területén. Kizárhatók azok a területek melyek erősen szimbolikus értékükkel etnikai birtokviszonyt jelölnek, mint pl. a „Toponomastic”. A jövőben például csak a helységneveket, a nagyobb folyók neveit, és a hegyeket kell hivatalosan két nyelven megnevezni, minden más nevet újra az eredeti német néven lehet hívni, és ezt meg lehet tenni függetlenül attól, hogy a dél-tiroli nemzetközi alapszerződés – a „Gruber-De Gasperi” megállapodás – a nevek kétnyelvűségét mondja ki.

A tudománynak és a kultúrának (legalább az utóbbi egy részének – a makrokultúrának) sem etnikai identitást létrehozó funkciója, sem szimbolikus etnikai értéke nincs, ezért ezeken a területeken az etnikai szétválasztás elve (még ha keretek között tartják is) szükségtelen, ezért le kell róla mondani.

Évek óta tartó és folyamatosan terebélyesedő, kiszélesülő nemzetiségek közötti együttműködés azonban egyelőre csak a civil társadalom egy szűk részét érinti. Az utolsó 15 évben végzett kérdőíves felmérések szerint növekszik az igény az inter-etnikumú együttműködésre.

* *

Elgondolkodtatóak voltak azok a válaszok, amelyeket 1986-ban adtak a „dél-tiroli politika fő feladatai” kérdésre. A megkérdezettek háromnegyede a fiatalok számára munkahelyteremtést jelölte meg az első helyen, 43% a nemzetiségek együttélésének elősegítését. Ezután következett a környezetvédelem problémája (29%) és a fiatalok szakképzése, oktatása (27%).

Arra a kérdésre, hogy a lakosság szerint mi a legsürgősebb probléma, amelynek megoldásáért a politika eddig a legkevesebbet tette a következőket válaszolták. 4,3% volt azon a véleményen, hogy a politika sokat tett a fiatalok munkahelyteremtéséért, 8,1% a nemzetiségek együttélésének támogatását hiányolta. Megdöbbenő módon a legkevésbé fontos feladatok közé sorolták a megkérdezettek a „nyelvi kisebbségek védelmét”. Ez utalás arra, hogy a politikai prioritás eltolódott.

1986-ban viszonylag magas volt azoknak a száma, akik a nemzetiségek konstruktív együttélésében érdekeltek voltak, azonban az e kérdéshez való hozzáállás nyelvenként eltérő. Az olaszul beszélő lakosság 70%-a, németeknek 43%-a (a falusi németeknek csak a 26%-a) tartotta fontosnak ezt a problémát (vö. *Landesinstitut für Statistik 2000*).

Tíz évvel később, az 1997-ben végzett felmérés szerint ez a tendencia megerősödött. Míg a lakosság 1986-ban a problémák között az első helyen a munkahelyteremtést nevezte meg, addig 1997-ben a lakásprobléma volt az első helyen (33,2%). Ezt követte az ifjúság problémája (30,1%) és ez után a harmadik világból való bevándorlási problémakör (28,6%). A negyedik helyen a nemzetiségek közötti nehézségeket jelölték meg (28,4%). Ez utóbbi az olaszok körében komolyabb probléma (51,2%), míg a német és a ladin dél-tiroli népesség körében viszonylag kevésbé (18,1) (*Fondazione Censis 1997*).

Arra a felvetésre, hogy a nyilvános közintézményeknek még erősebben kellene hatni a nemzetiségek integrációjára, a megkérdezettek 37,1%-a (a németek 31,8%, az olaszok 53% és a ladinok 8%-a) válaszolt pozitívan. Ha figyelmen kívül hagyjuk a legkisebb nemzetiséget, a ladinokat, akik a népességnek csak 4%-át alkotják, akkor az átlagos érték 42,4%-ra emelkedik. Ez azért tekinthető jelentősnek, mert a „multikulturális társadalom” fogalmának alapvetően negatív jelentése van köztudatban, legalábbis itt Dél-Tirolban. Ha viszont úgy tettük fel a kérdést, hogy a multikulturális társadalmat, mint a nemzetiségek együttélésének javítását, elősegítését tekintjük és összegezzük a pozitív hozzáállásokat, akkor különösen magas átlagértéket, 72,8%-ot kapunk, vagyis alapvetően ilyen arányban áll a lakosság pozitívan a multikulturális társadalomhoz. (6. táblázat)

6. TÁBLA

A helyi intézményeknek erősebben kellene ösztönöznie a különböző etnikai csoportok integrációját és együttműködését (%)

	Német	Olasz	Ladin	Együtt
Be kell avatkozni egy multikulturális társadalom fejlődése érdekében	31,8	53,0	8,7	37,1
Be kell avatkozni a nemzetiségek együttélésének javítása érdekében	30,6	40,3	62,3	35,7
Nem kell beavatkozni, mert az együttműködés megfelelő	6,1	1,0	26,5	5,7
Nem az intézmények feladata, hogy a nemzetiségek együttműködését elősegítse	3,3	1,3	3,3	2,7
A hivataloknak az együttműködést csökkenteni kellene, azért, hogy az etnikai identitást megőrizzék	5,6	1,6	0,0	4,0
Nem tudom	22,6	2,8	0,0	14,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Fondazione Census/Autonome Provinz Bozen, 1997, 9

Feltűnő, hogy a megkérdezettek nagy része az iskolát és a politikát jelölte meg a beavatkozás színteréül, tehát azt a két területet, ahol az etnikai szétválasztás a legerősebb és ahol a legmagasabb ennek a szimbolikus értéke.

Összességében mindkét nemzetiség pozitív véleménnyel volt az együttéléstről. A megkérdezettek fele (50,7%) azon a véleményen van, hogy az utolsó 10 évben a helyzet nem változott, 22,4%-a szerint javulás történt, 10,7% szerint romlás állt be a nemzetiségek kapcsolatában. Az olaszok valamivel pesszimistábbak mint a németek. Többek között feltűnő, hogy az olaszok 16,2%-a és a németek 20,4%-a erre semmilyen választ nem tudott adni. Ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy sok esetben a földrajzi, területi elkülönülésből következően nincsen kapcsolat a nemzetiségek között, az adott településen nincs jelen a másik nyelvű népcsoport. Ez különösen vidékre érvényes, ahol az olasz nemzetiség mindig kisebbségben volt és az oda települő olaszok teljesen asszimilálódtak a helyi német lakossághoz. Ez még bizonyos értelemben a nagy városi központokra, különösen a tartományi fővárosra Bozenre is igaz, ahol a két nemzetiség a fizikai közelség ellenére elkülönült, zárt közösségekben lakik. (7. táblázat)

7. TÁBLA

A különböző nemzetiségek véleménye az együttélés állapotáról (%)

	Német	Olasz	Ladin	Együtt
Nagyon jó	7,7	1,5	1,7	5,3
Jó	35,8	12,7	58,6	29,7
Kielégítő	39,7	29,4	36,6	36,2
Közepes	14,3	46,2	3,1	23,9
Nagyon rossz	2,5	10,2	0	4,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: *Fondazione Censis/Autonomie Provinz Bozen, 1997.*

Az a meggyőződés, hogy a nemzetiségek közötti jó kapcsolat és egy megfelelő politika csökkenteni fogja a feszültségeket, szorosan összefügg az iskolai végzettséggel. Az alacsony képzettségűek közül 45,5%-a volt azon a véleményen, hogy a kapcsolatokat csökkenteni tudják az etnikai feszültségeket, míg a magasabban képzettek közül a 77,9% van erről meggyőződve.

Mindezek ellenére multikulturális tartománynak tekinthető-e Dél-Tirol? Dél-Tirol kétségkívül többnemzetiségű tartomány. Bár már minden népcsoport elindult a multikulturalizmus ösvényén, de még csak az út elején tartanak, ez irányban a civil társadalom halad a legjobb úton. Még csak reménykedhetünk abban, hogy a közeljövőben megvalósul a valódi multikulturalizmus. Manapság a politikának még sikerül az etnikai csoportok közötti gátakat fenntartani, és sikerül megakadályozni az etnikai intézményrendszer kereteinek szétfeszítését. De Dél-Tirolban minden feltétel adott ahhoz, hogy a tartomány ne csak egy európai kisebbségvédelmi modell területe legyen, hanem egy több nyelvű népesség együttélésének konstruktív modellje, amelyben a különböző kultúrák cseréje társadalmi szinten megvalósul, valódi multikulturális tartománnyá válik.

GÜNTHER PALLAVER

(fordította Veledits Felicitász)

IRODALOM

- ASTAT (1999) Ausländer in Südtirol 1998. ASTAT Informationen Nr. 21.
- HOLZER, A. (ed) (1991) *Nie nirgends daheim. Vom Leben der Arbeiter und Arbeiterinnen in Südtirol.* Bozen, Bund der Genossenschaften Südtirols.
- BAUMGARTNER, E. & MAYR, H. & MUMELTER, G. (1992) *Feuernacht. Südtirols Bombenjahre.* Ein zeitgeschichtliches Lesebuch. Bozen.
- FONDAZIONE CENSIS (1997) *Identità e mobilità dei tre gruppi linguistici in Alto Adige.* Roma.
- LANDESNSTITUT FÜR STATISTIK/ISTITUTO PROVINCIALE DI STATISTICA (2000) *Sozialprodukt und Wirtschaftsentwicklung in Südtirol/Conti economici e attività produttiva in provincia di Bolzano 1980–1997.* Bozen, ASTAT.
- LANGER, ALEXANDER (1996). *Die Mehrheit der Minderheiten. Warum wird unsere Welt von ethnischen Sauberkeitswahn und vom Grundlosen Vertrauen in Mehrheiten beherrscht?* Berlin, Peter Kammerer.
- GATTERER, CLAUS (1972) *Erbfeindschaft Italien-Österreich.* Wien-München-Zürich.
- PALLAVER, GÜNTHER (1997) Walsche und Crucchi. Deutsch-, italienisch- und ladinischsprachige Südtiroler auf dem steinigen Weg zum friedlichen Zusammenleben. In: BRÜTTING & TRAUTMANN (eds) *Dialog und Divergenz. Interkulturelle Studien zu Selbst- und Fremdbildern in Europa.* Frankfurt/M.